

УДК 373.2.017.4

ДО ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вознюк А.А.

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті розглянуто теоретичні питання проблеми громадянського виховання дітей дошкільного віку. Визначено зміст понять «громадянськість», «громадянське виховання». Схарактеризовано пріоритетні завдання та принципи громадянського виховання. Розглядаються особливості формування передумов громадянської поведінки у дітей дошкільного віку. Встановлено, які саме особистісні якості необхідно формувати в дітей дошкільного віку для громадянської поведінки.

Ключові слова: громадянськість, громадянське виховання, громадянські якості, моральне виховання, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Проблема громадянського виховання молоді є надзвичайно актуальною і водночас складною, оскільки вона зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити всім громадянам рівні стартові можливості для розвитку. Інтегрування України до світового співтовариства актуалізує необхідність переосмислити зміст виховання молодого покоління.

Сензитивним для формування основ громадянськості є старший дошкільний вік, оскільки саме в цей час закладаються особистісні якості, відбувається формування ціннісних орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки дошкільне дитинство є періодом первинного фактичного становлення особистості, сьогодні як ніколи, важливо приділити особливу увагу вихованню громадянського становлення особистості починаючи з дошкільного віку.

Питанням громадянського виховання підростаючого покоління у наш час присвячено наукові доробки І. Бега, М. Боришевського, О. Вишневського, Н. Дерев'яненка, П. Ігнатенко, О. Киричука, В. Поплужного, О. Сухомлинської, Т. Титаренко, К. Чорної та інших.

Мета статті – розглянути теоретичні аспекти громадянського виховання дітей дошкільного віку, визначити його зміст та пріоритетні напрями його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності визначено потребу в обґрунтуванні основних засад, напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання дітей дошкільного віку, які цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес розвитку і формування ранньої громадянської активності особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська позиція, здатність брати на себе відповідальність, активність, почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством.

Поняття «громадянськості» розглядають різні науки, зокрема правознавство, психологія, педагогіка та соціологія.

Згідно зазначеної концепції «громадянськість» – духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни.

В політичному словнику визначено «громадянськість – це готовність та здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав та обов'язків. Розуміння громадянськості як сукупності високорозвинених моральних якостей суб'єкта передбачає: зрілість політичної і правової свідомості, почуття патріотизму, причетності до історичної долі своєї вітчизни та її народу, усвідомлення себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни» [8, с. 122].

Поняття «громадянськість» розглядається в педагогічному словнику (С. Гончаренко) як «...усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків, стосовно до держави, суспільства, почуття відповідальності за їх стан [10, с. 122].

П. Ігнатенко визначає громадянськість як цілісне, особистісне, інтегроване, психологічне утворення. Науковці (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, В. Поплужний) дотримуються схожої думки щодо психологічного визначення поняття громадянськості, доповнюючи необхідні громадянські якості особистості такими складовими: почуття громадянської гідності, громадянського обов'язку, громадянської відповідальності, громадянської самосвідомості; громадянська активність, ініціативність, критичність [1].

Вчені Ю. Завалевський, Ю. Прокопович, В. Сагарда розглядають громадянськість як одну з соціально-психологічних рис особистості, що проявляється в її свідомому, відповідальному ставленні до суспільного життя. Як цілісне соціально-психологічне утворення громадянськість проявляє себе через наступні якості особистості: громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянського обов'язку, почуття громадянської відповідальності, громадянська мужність [5].

Українські педагоги (О. Вишневський, П. Вербицька, Л. Крицька, Н. Косарева, О. Пометун, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші) громадянськість розглядають як інтегровану характеристику особистості. Визначаючи, що громадянськість – багатоаспектне поняття, фундаментальна духовно-моральна якість, психологічна та світоглядна характеристика особистості, яка має культурологічні засади.

До громадянських якостей вони відносять загальноприйняті у психологічному та педагогіч-

ному науковому середовищі характеристики, які були зазначені вище, додаючи до них моральність, правосвідомість і толерантність [3].

У своєму дослідженні С. Зябрева, розглядає громадянськість «як складну інтегровану особистісно-моральну якість, що характеризується усвідомленням прав і обов'язків громадян України, почуттям любові до батьківщини, потребою у служінні їй, праці на її благо, свідомим виконанням законів держави. Вона виявляється у системі ставлень до: держави, Батьківщини, інших людей, себе» [6, с. 8].

На провідне значення громадянського виховання вказувала С. Русова визначаючи, що в процесі державотворення життя постало «перед педагогами, перед школами нову вимогу: виховання громадянина, підготовку особистості до громадянства, та активної і відповідальної участі кожного в громадському житті – політичному, культурному, соціальному» [9, с. 25].

Слід зауважити, що одним з перших про необхідність виховувати громадянина-патріота виголосив у своїй праці «Народження громадянина» В. Сухомлинський. На його думку громадянське виховання об'єднує в єдиний процес різні складники: патріотичне, моральне, естетичне, трудове, економічне, екологічне та ін. [2].

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності визначено, «громадянське виховання – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною» [7, с. 13].

Психолог І. Бех у своїх працях розглядає громадянське виховання як таке, що поєднує в собі кілька різновидів виховання і «спрямоване, перш за все, на патріотичне і правове», хоча при цьому не виключає моральності [1].

Науковець Н. Дерев'яно у своєму дослідженні розглядає громадянське виховання як «...розвиток кращих громадянських якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи» [4, с. 10].

Громадянське виховання, на думку І. Кецик, убачається у вихованні певних громадянських якостей, а саме: громадянська самосвідомість, громадянська відповідальність, громадянська совість, громадянська мужність. Вищезазначені якості, стверджує автор, а також патріотизм, гуманізм, толерантність, взаєморозуміння, благодійність, громадянська активність й ініціативність – усе це міститься в основі виховання свідомого громадянина, що постає провідним завданням сучасного громадянського виховання підростаючого покоління, в зокрема й дошкільників.

Моральне виховання К. Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини, як важливий засіб громадянського виховання та підготовки людини до життя. За словами К. Ушинського, питання морального виховання дітей і молоді мали особливо велике значення, навіть більше за фізичне і розумове, оскільки в ньому було найбільше помилок і здійснювалося воно не в інтересах народу.

Норми й принципи моралі, моральні ідеали, почуття (обов'язку, відповідальності, справед-

ливості тощо) становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію людини. Почуття обов'язку – це усвідомлення особистістю громадських та моральних вимог. Відповідальність – якість особистості, що характеризується прагненням та вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору суспільства, жити за суспільними нормами й законами.

Моральне виховання ґрунтується на загальнолюдських морально-духовних цінностях, морально-духовних надбаннях попередніх поколінь людства, які визначають основу поведінки й життєдіяльності окремої людини або певних спільнот.

На основі загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей сформувалося коло якостей особистості, які становлять зміст морального виховання. Це доброта, чесність, повага, чуйність, милосердя, доброзичливість, справедливість, дисциплінованість, скромність, ввічливість, працелюбність, відповідальність, інтелігентність, почуття колективізму, материнства й батьківства, екологічна й правова культура.

Моральне виховання як один із напрямів громадянського виховання здійснюється шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатої духовної культури народу, тих моральних норм і якостей які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Такими нормами є насамперед гуманізм і демократизм, що є основою громадянської культури.

Серед принципів, дотримання яких у процесі громадянського виховання особистості є найбільш вагомими, слід назвати наступні:

- принцип гуманізації та демократизації виховного процесу, що передбачає рівноправність, протє рівнозобов'язаність учасників педагогічної взаємодії, їх взаємоповагу, переважаючи діалогічність взаємодії, що викликає у вихованця позитивну налаштованість до впливів вихователя, відкритість до сприйняття громадянських цінностей: щирості, доброти, справедливості, доброзичливості, співчутливості, милосердя тощо;

- принцип самоактивності й саморегуляції сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик, формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень, що поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію у діях та вчинках;

- принцип системності, згідно з яким процес громадянського виховання зумовлюється гармонійністю розвитку низки взаємопов'язаних новоутворень у структурі особистості; фрагментарність; односторонність, переоцінка значення одних новоутворень і нехтування іншими, намагання виховувати дитину «по частинах» гальмує дію психолого-педагогічних механізмів, які спрацьовують лише за умови наявності системи певних складових;

- принцип комплексності та міждисциплінарної інтегрованості, який передбачає налагодженість у громадянському вихованні тісної взаємодії та об'єднання навчального й виховного процесів, зусиль найрізноманітніших інституцій – сім'ї, дошкільних закладів, школи, громадських спілок, дитячих, молодіжних самодіяльних угруповань, релігійних організацій – усіх об'єднань, що причетні до процесу виховання та самовиховання;

– принцип наступності та безперервності: починаючись у дошкільному віці, з перших років життя дитини, громадянське виховання проходить ряд етапів, протягом яких поступово ускладнюються, урізноманітнюються зміст та напрями розвитку тих утворень, котрі загалом складають цілісну систему характеристик процесу утворення громадянських чеснот особистості. Він є безперервним, нескінченним, триває протягом усього свідомого життя людини;

– принцип культуровідповідності, що в цьому контексті передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь;

– принцип інтеграції культур, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру. Реалізація цього принципу означає, що у процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої у національний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберігати свою національну ідентичність, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову культури світової [7].

Громадянське виховання дітей дошкільного віку складний і багатогранний процес, що включає в себе різні напрями формування особистості.

Саме в дошкільний період становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки й моральні якості особистості, які активізують процес громадянського виховання розпочинати громадянське виховання дитини.

Виховання громадянських якостей у дітей дошкільного віку передбачене новою редакцією «Базового компонента дошкільної освіти в Україні». Аналіз освітніх ліній передбачає формування моральних норм взаємодії з природним довкіллям, комплексу уявлень дитини про державу, народи,

нації, розуміння себе громадянином. Дитина повинна вміти вільно володіти такими поняттями, як назва держави, вміти розповісти про державні символи, шанувати традиції рідного краю.

В програмі виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина» важливим аспектом діяльності педагогів є ознайомлення дошкільника із навколишнім світом. У процесі такого ознайомлення у дитини формуються елементарні уявлення побуту та життя людей, відбувається початкове становлення умінь діяти певним чином, вибудовується характер цих дій, вчинків, усталюється та ієрархізується система потреб, бажань та мотивів поведінки, виникають перші судження про навколишній світ, що стає основою характеру та ціннісного ставлення до навколишнього світу, явищ та подій. Зміст роботи у даному напрямі представлено у розділі «Дитина у довкіллі».

На основі аналізу понять «громадянськість», «громадянське виховання» можна стверджувати, що громадянське виховання дітей дошкільного віку – це процес формування активної та відповідальної громадянської поведінки дошкільника заснованої на почуттях громадянської гідності, толерантності, поваги та любові до інших, повагою до прав кожної людини.

Висновки і пропозиції. Виховання дитини як громадянина держави є багатоаспектним процесом, що включає роботу за таких напрямів якот: патріотичне, правове та моральне виховання особистості дошкільника на засадах гуманізму та демократизму. Реалізація цих напрямів виховної роботи має відповідати загальним принципам освітньо-виховної роботи. Роботу з громадянського виховання дітей необхідно проводити системно та комплексно.

Важливим результатом громадянського виховання є здатність дитини до самоактивності й саморегуляції, що впливає на прийняття самостійних рішень; поступово виробляється громадянська позиція особистості, почуття відповідальності за її реалізацію у діях та вчинках. Отже, дослідження громадянської позиції та активності дитини дошкільного віку становлять перспективу подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Почуття громадянськості у вчинковому вираженні / І. Д. Бех // Формування громадянської компетентності учнівської молоді: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8-9 лют. 2005 р.). – Х.: ХОНМІВО, 2005. – С. 8-19.
2. Богущ А. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі [монографія] / А. Богущ. – К.: Видавничий Дім «Слово». – 2008. – 276 с.
3. Вербицька П. Понятійний апарат громадянського виховання особистості / П. Вербицька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 43. – Педагогічні науки – 2009. – С. 39-44.
4. Дерев'яно Н. Теоретичні засади формування громадянської культури школярів / Н. Дерев'яно; за ред. Костіва В.; М-во освіти і науки України; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 199 с.
5. Завалевський Ю. І. Громадянська освіта і громадянське виховання в закладах освіти: наук.-метод. рекомендації / Ю. І. Завалевський, Ю. А. Прокопович, В. В. Сагарда. – Чернівці: Букрек, 2004. – 47 с.
6. Зябрева С. Е. Виховання громадянськості студентів професійно-технічних коледжів у пазанавчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / С. Е. Зябрева. – Луганськ, 2010. – 23 с.
7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 3-8.
8. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко, за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
9. Русова С. Ф. Роль жінки у дошкільному вихованні / С. Ф. Русова // Софія Русова і Галичина 6 зб. ст. і матеріалів; упоряд. З. І. Нагачевська. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 21-25.
10. Український педагогічний словник / укл. С. У. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 370 с.

Вознюк А.А.

Государственное высшее учебное заведение
«Донбасский государственный педагогический университет»

К ПРОБЛЕМЕ ГРАЖДАНСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические вопросы проблемы гражданского воспитания детей дошкольного возраста. Определено содержание понятий «гражданственность», «гражданское воспитание». Охарактеризованы приоритетные задачи и принципы гражданского воспитания. Рассматриваются особенности формирования предпосылок гражданского поведения у детей дошкольного возраста. Установлено, какие именно личностные качества необходимо формировать у детей дошкольного возраста для гражданского поведения.

Ключевые слова: гражданственность, гражданское воспитание, гражданские качества, нравственное воспитание, дети дошкольного возраста.

Vozniuk A.A.

State Higher Educational Institution
«Donbas State Teachers' Training University»

TO THE PROBLEM OF CIVIL HEALTH OF CHILDREN IN PRESCHOOL AGE

Summary

The article deals with theoretical issues of the problem of civic upbringing of preschool children. The content of the concepts of «civic», «civic education» is defined. The priority tasks and principles of civic education are described. Features of formation of preconditions of civic behavior in preschool children are considered. It is established which personal qualities should be formed in preschool children for civic behavior.

Keywords: citizenship, civic education, civic qualities, moral education, children of preschool age.